כיתות ח'-ט' | גמרא | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | בבא מציעא ב ע"א-ע"ב

"רישא במציאה, וסיפא במקח וממכר": למה צריך שבועה?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יבינו את הקושיה וְהָא "זֶה" וְ"זֶה" קָתָנֵי ואת התירוץ: שני מקרים שונים במשנה.
- התלמידים יסבירו את מבנה "צריכא": למה המשנה צריכה גם מציאה וגם מקח וממכר.
- התלמידים יבינו מהגמרא את הסיבה לשבועה: דְּמוֹרֵי וְאָמַר (אדם "מורה היתר לעצמו").
- התלמידים יבחינו, בעזרת רש"י, בין מקח וממכר (שבו שניהם אולי קנו) לבין "אני ארגתיה" (שבו בוודאי אחד מרמה).

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך מכריעים בין שני אנשים שכל אחד בטוח שהצדק איתו, כשאין עדים?

בשיעור השלישי: למה בית הדין מטיל שבועה, ומה זה מלמד על הדרך שבה אנשים משכנעים את עצמם?

🧪 פתיחה: "גם ככה הוא לא מפסיד"

שאלה לזוגות: מתי קל לאדם להגיד לעצמו "אני יכול לקחת, זה לא באמת פוגע באף אחד"? כל זוג כותב דוגמה אחת (למשל: לקחת עט מהשולחן של המורה, להוריד שיר בלי רשות). (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הגמרא שואלת שוב: אי אפשר לומר שזו טענה אחת, כי המשנה כותבת "זה... וזה" פעמיים! רב פפא (ויש אומרים רב שימי בר אשי, ויש אומרים שזו דעה בלי שם, "כדי") עונה: רֵישָׁא בִּמְצִיאָה, וְסֵיפָא בְּמֶקַּח וּמְמָכָּר. "אני מצאתיה" הוא מקרה של מציאה, ו"כולה שלי" הוא מקרה של קנייה (כל אחד טוען "אני קניתי").

אז למה צריך את שני המקרים? כאן מגיע מבנה "צריכא": בכל מקרה יש סיבה מיוחדת לשבועה, שאין במקרה השני. במציאה: אדם יכול להצדיק לעצמו לקחת חצי, כי חַבְרַאי לָאו מִידֵּי חָסַר בָּהּ (חברי לא מפסיד כלום, הוא קיבל את זה בחינם). בקנייה: אדם יכול להצדיק לעצמו, כי חַבְרַאי דְּמֵי קָא יָהֵיב וַאֲנָא דְּמֵי קָא יָהֵיבְנָא (גם אני משלם), "עכשיו שאני צריך, אקח אני, וחברי ילך ויטרח לקנות".

רש"י מפרש "דְּמוֹרֵי וְאָמַר": מורה היתר לעצמו לאחוז בה בלא משפט. השבועה נועדה למנוע את ההצדקה העצמית הזאת. עוד הבחנה של רש"י: במקח וממכר אפשר ששניהם קנו (המוכר הסכים לשניהם), אבל

אם כל אחד טוען "אני ארגתי אותה", אחד מהם בוודאי משקר, ולכן שם לא מחלקים, והחפץ מונח "עד שיבוא אליהו".

שימו לב לתוכנית: בתוכנית חמ"ד הנוכחית, הגמרא בכיתה ח' היא מסכת קידושין ("כל מצוות הבן") ובכיתה ט' פרק "השוכר את האומנין" בבבא מציעא. "שנים אוחזין" היא סוגיית הפתיחה הקלאסית של מסכת בבא מציעא, ומתאימה כמבוא לבבא מציעא (לפני "השוכר את האומנין" בט'), לשיעורי העשרה, ולבתי ספר שבוחרים בה. בבתי ספר ממלכתיים אפשר ללמד אותה כיחידת העשרה בתושב"ע: השאלה "איך מחלקים כשכל אחד טוען שהכל שלו" מובנת לכל תלמיד.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת ווילִיאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"א

וּמִי מָצֵית אָמְרַתְּ חֲדָא קָתָנֵי? וְהָא ״זֶה״ וְ״זֶה״ קָתָנֵי: ״זֶה אוֹמֵר אֲנִי מְצָאתִיהָ וְזֶה אוֹמֵר אֲנִי מְצָאתִיהָ, זֶה אוֹמֵר כּוּלָּהּ שֶׁלִּי״ וְכוּ׳.

🗣️ **תרגום והסבר:** (מקשים:) והאם אפשר לומר שהמשנה שונה טענה אחת? והרי היא שונה "זה" ו"זה": "זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי" וכו'.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"א

אָמַר רַב פָּפָּא, וְאִיתֵּימָא רַב שִׁימִי בַּר אָשֵׁי, וְאָמְרִי לַהּ כְּדִי: רֵישָׁא בִּמְצִיאָה, וְסֵיפָא בְּמֶקַח וּמִמְכָּר. וּצְרִיכָא:

🗣️ **תרגום והסבר:** אמר רב פפא, ויש אומרים רב שימי בר אשי, ויש אומרים (שנאמר) בלי שם: הרישא (החלק הראשון) עוסקת במציאה, והסיפא (החלק השני) במקח וממכר (קנייה). וצריך (את שניהם):

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"א, ד"ה במקח וממכר

במקח וממכר - קניתיה מיד פלוני ודוקא מקח וממכר הוא דאמרינן יחלוקו בשבועה דאיכא למימר שניהם קנאוה ולשניהם נתרצה המוכר אבל זה אומר אני ארגתיה וזה אומר אני ארגתיה לא יחלוקו דודאי חד מינייהו רמאי הוא ותהא מונחת עד שיבא אליהו:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "במקח וממכר" פירושו שכל אחד אומר "קניתי אותה מפלוני". דווקא בקנייה מחלקים בשבועה, כי אפשר ששניהם קנו והמוכר הסכים לשניהם. אבל אם כל אחד אומר "אני ארגתי אותה", לא מחלקים, כי בוודאי אחד מהם רמאי, והטלית תהיה מונחת עד שיבוא אליהו.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

דְּאִי תְּנָא מְצִיאָה הֲוָה אָמֵינָא: מְצִיאָה הוּא דִּרְמוֹ רַבָּנַן שְׁבוּעָה עֲלֵיהּ מִשּׁוּם דְּמוֹרֵי וְאָמַר, חַבְרַאי לָאו מִידֵּי חָסַר בָּהּ, אֵיזִל אֶתְפְּיֵס וְאִתְפְּלֵיג בַּהֲדֵיהּ! אֲבָל מִקָּח וּמִמְכָּר, דְּלֵיכָּא לְמֵימַר הָכִי – אֵימָא לָא.

🗣️ **תרגום והסבר:** כי אילו שנה (רק) מציאה, הייתי אומר: במציאה הטילו חכמים שבועה, משום שאדם מתיר לעצמו ואומר: "חברי לא חסר כלום בה (הוא קיבל אותה בחינם), אלך ואתפוס ואחלק איתו!" אבל במקח וממכר, שאי אפשר לומר כך, אומר: לא (צריך שבועה).

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב, ד"ה דמורה ואמר

דמורה ואמר - מורה היתר לעצמו לאחוז בה בלא משפט:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "מורי ואמר" פירושו שהוא מתיר לעצמו לתפוס בטלית בלי משפט.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

וְאִי תְּנָא מִקָּח וּמִמְכָּר, הוּא דִּרְמוֹ רַבָּנַן שְׁבוּעָה עֲלֵיהּ מִשּׁוּם דְּמוֹרֵי וְאָמַר: חַבְרַאי דְּמֵי קָא יָהֵיב וַאֲנָא דְּמֵי קָא יָהֵיבְנָא, הַשְׁתָּא דְּצָרִיכָא לְדִידִי אֶשְׁקְלֵיהּ אֲנָא, וְחַבְרַאי לֵיזִיל לִטְרַח לִיזְבַּן, אֲבָל מְצִיאָה, דְּלֵיכָּא לְמֵימַר הָכִי – אֵימָא לָא. צְרִיכָא.

🗣️ **תרגום והסבר:** ואילו שנה (רק) מקח וממכר, (הייתי אומר:) שם הטילו חכמים שבועה משום שאדם מתיר לעצמו ואומר: "חברי נותן כסף ואני נותן כסף; עכשיו שאני צריך אותה אקח אני, וחברי ילך ויטרח ויקנה (אחרת)". אבל במציאה, שאי אפשר לומר כך, אומר: לא. (לכן) צריך (את שניהם).

רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב, ד"ה אבל מציאה דליכא למימר

אבל מציאה דליכא למימר - חברי ילך וימצא אחרת זה ודאי מחסרו ממון:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: במציאה אי אפשר לומר "חברי ילך וימצא אחרת". מי שלוקח מציאה מחברו בוודאי גורם לו הפסד.

גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב

מִקָּח וּמִמְכָּר, וְלִחְזֵי זוּזֵי מִמַּאן נָקֵט? לָא צְרִיכָא דְּנָקֵט מִתַּרְוַיְיהוּ, מֵחַד מִדַּעְתֵּיהּ וּמֵחַד בְּעַל כָּרְחֵיהּ, וְלָא יָדַעְנָא מִי הוּא מִדַּעְתֵּיהּ, וּמִי הוּא בְּעַל כָּרְחֵיהּ.

🗣️ **תרגום והסבר:** (שואלים:) במקח וממכר, שנראה ממי (המוכר) לקח את הכסף! (עונים:) לא צריך (את המשנה) אלא במקרה שהמוכר לקח כסף משניהם, מאחד ברצונו ומאחד בעל כורחו, ולא ידוע מי (נתן) ברצונו ומי בעל כורחו.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** רֵישָׁא בִּמְצִיאָה, וְסֵיפָא בְּמִקָּח וּמִמְכָּר

💭 **מפרשים:** רש"י מוסיף מה לא כלול: אבל זה אומר אני ארגתיה וזה אומר אני ארגתיה לא יחלוקו. ההבחנה הזאת היא פירוש של רש"י.

📜 **כתוב:** מִשּׁוּם דְּמוֹרֵי וְאָמַר, חַבְרַאי לָאו מִידֵּי חָסַר בָּהּ

💭 **מפרשים:** רש"י: מורה היתר לעצמו לאחוז בה בלא משפט. לפי הפירוש הזה, השבועה היא "בלם" נגד הצדקה עצמית.

📜 **כתוב:** וְלִחְזֵי זוּזֵי מִמַּאן נָקֵט?

💭 **מפרשים:** רש"י מסביר מדוע המוכר לא נאמן כאן לומר למי מכר, ומביא מקור ממסכת קידושין. זה פירוש מורכב, ומתאים לתלמידים מתקדמים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף מקורות, טבלת "צריכא" ריקה, דף עבודה

1. פתיחה: "גם ככה הוא לא מפסיד" (5 דקות)
2. הקושיה "והא זה וזה קתני" והתירוץ של רב פפא (8 דקות)
3. רש"י: מקח וממכר מול "אני ארגתיה" (7 דקות)
4. "צריכא": ממלאים טבלה בזוגות (12 דקות)
5. "ולחזי זוזי ממאן נקט" (בקצרה) (5 דקות)
6. דף העבודה וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. איך מתרץ רב פפא את הקושיה "והא זה וזה קתני"?
2. מה פירוש "צריכא"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההצדקה העצמית שאדם עלול לומר במציאה? ומה במקח וממכר?
2. לפי רש"י, למה ב"אני ארגתיה" לא מחלקים?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם שבועה יכולה באמת לעצור אדם מלשקר? מה יעזור היום במקומה? (חתימה, מצלמה, הצהרה)

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לדוגמאות מהפתיחה: איזו מהן דומה ל"חבראי לאו מידי חסר בה"? כל תלמיד כותב משפט אחד: למה לדעתו חכמים הטילו שבועה.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה פירוש "רישא במציאה, וסיפא במקח וממכר"? _____
2. מהי ההצדקה העצמית ("דמורי ואמר") במציאה? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

מבנה "צריכא" הוא מבנה קבוע בגמרא: שני מקרים, ובכל אחד סיבה שלא קיימת בשני. טבלה עם שתי עמודות ("אילו שנה רק... הייתי אומר...") מבהירה אותו. השאלה על "ולחזי זוזי" קשה; אפשר לדלג עליה בכיתה מתקשה. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

תירוץ רב פפא, טבלת "צריכא", ההצדקות העצמיות במציאה ובמקח, רש"י על "ארגתיה" ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, בבא מציעא דף ב ע"א (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא דף ב ע"א (ספריא)
- גמרא, בבא מציעא דף ב ע"ב (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא דף ב ע"ב (ספריא)

מחוון: מציאה או מקח? למה צריך שבועה

1. **חלק א:** (1) המשנה כותבת "זה... וזה..." פעמיים, ולכן אלה שתי טענות ולא טענה אחת. (2) החלק הראשון עוסק במציאה, והחלק השני בקנייה.
2. **חלק ב:** מציאה: "חברי לא מפסיד כלום, קיבל בחינם, אתפוס ואחלק"; אבל בקנייה הוא לא יכול לומר כך (גם חברו שילם). מקח וממכר: "גם אני משלם; אקח אני, וחברי ילך ויקנה אחרת"; אבל במציאה הוא לא יכול לומר "ילך וימצא אחרת".
3. **חלק ג:** (3) מתיר לעצמו לתפוס בלי משפט. (4) כי שם בוודאי אחד מהם רמאי (רק אחד ארג), ולכן הטלית מונחת "עד שיבוא אליהו".
4. ★ **אתגר:** המוכר לקח כסף משניהם: מאחד ברצון ומאחד בעל כורחו, ולא ידוע מי ממי, ולכן אי אפשר להכריע לפי הכסף.